

УДК 37(09)(477)

Тетяна Дука

З ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПІОНЕРСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ У 20-ТІ РР. ХХ СТ.

Діти були, є і завжди залишатимуться найперспективнішою складовою суспільства. Саме тому одним із пріоритетних напрямів державної політики України відповідно до Законів України «Про освіту», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про позашкільну освіту», «Про охорону дитинства» є виховання дітей і підлітків в умовах функціонування дитячих громадських організацій [15].

Наголосимо, що протягом майже всього ХХ століття основне місце у вітчизняному дитячому громадському русі займав піонерський рух. Наше завдання – творчо використовувати його гігантський позитивний досвід, тому що «...досліджувані нами феномени та явища є результатом не лише педагогічним, що відродити їх або ж відтворити без історичного контексту неможливо, що мова може йти про творчий розвиток, творче застосування того чи іншого явища, особливо коли йдеться про більш віддалені в часі періоди дослідження» [11, с. 18].

Дослідники І. Гордін, І. Жуков, В. Зорін, О. Тарханов, В. Ханчин та ін. визначають 20-ті роки ХХ ст. першим періодом розвитку піонерського руху, періодом його становлення. Багато науковців, зокрема О. Корнієвський, П. Мартин, А. Скрипник та ін., розробили основні критерії типології молодіжних організацій у сучасній Україні. М. Богуславський серед досягнень у дослідженні діяльності піонерської організації в 20-ті роки ХХ ст. називає розробку методу завдань як ефективного способу формування соціальної активності школярів; обґрунтування ученими-педагогами ролі піонерської організації як основного каналу зв'язку школи з життям, з практикою соціалістичного будівництва – найважливішого чинника демократизації школи [6, с. 211].

Мета статті – проаналізувати особливості становлення та розвитку піонерської організації у 20-ті рр. ХХ ст.

Зазначимо, що до цих пір існують різні погляди на витоки дитячого руху. Насамперед, одним із напрямків був скаутизм. На початку 1917 р. у країні існувала відносно розгалужена мережа дитячих скаутських організацій – на той час у Російській імперії скаутів нараховувалося близько 50000 осіб. Під час громадянської війни вони допомагали розшукувати безпритульних дітей, організовували загони дитячої міліції, надавали соціальну допомогу тощо. На територіях, де запанувала нова радянська влада, скаутський рух почав розгалужуватися за напрямками. Деякі загони країни продовжували працювати на традиційних принципах скаутизму (об'єднання слідопитів лісу «Лісові брати» та ін.). Однак, паралельно починали зароджуватися прорадянські тенденції під керівництвом колишнього скаутського лідера Інокентія Жукова, який був

секретарем товариства «Російський скаут». На його думку, необхідно було створити Всесвітнє лицарство і Трудове братство скаутів, заснованих на таких скаутських елементах, як праця, гра, любов один до одного і до всього світу [3, с. 124].

Паралельно існував такий напрям дитячого руху, як «юкізм» (ЮК-скаути, «юні комуністи-скаути»), який намагався об'єднати принципи скаутизму з новою комуністичною ідеологією [3, с. 124].

Ідея створення «ЮК-скаутів» належала Вірі Бонч-Бруєвич. Комсомол звинувачував «юківців» у тому, що виховання, яке вони проводили, не відповідало ідеям нової влади. Так комсомол почав боротьбу зі скаутизмом (не виключаючи і юкізм), убачаючи в ньому свого суперника. У 1919 р. на з'їзді РКСМ було прийнято рішення про розпуск скаутських загонів [13].

Серед інших ідею необхідності створення власної організації для роботи з дітьми сформулювала Н. К. Крупська, яка в листопаді 1921 р. виступила в різних містах країни з доповіддю «Про бойскаутизм» («РКСМ і бойскаутизм»), де запропонувала комсомолу взяти на озброєння скаутські методи роботи з дітьми і створити дитячу організацію – «скаутську за формою і комуністичну за змістом» [14].

Керівники комсомолу сприйняли цю ідею насторожено. Після виступу Н. К. Крупської на бюро ЦК РКСМ (29 листопада 1921 р.), де обговорювалося питання «Про застосування скаутизму для виховання робітничої молоді і дітей», була створена спеціальна комісія, яка заслухала доповідь І. Жукова. 10 грудня 1921 р. комісія прийняла позитивне рішення, після чого почалися активні пошуки організаційних форм нової дитячої організації. На початку 1922 р. було розглянуто ідею про застосування скаутських методів серед дітей і створення дитячого комуністичного руху. І. Жуков запропонував для нової організації назву «піонери» (запозичену зі скаутської практики). Піонерами називали людей, які «...не лякаючись труднощів, першими прокладали шляхи в непрохідних незайманих лісах, в горах і на морях, першими насаджували сади як це робили робітники-новатори, винахідники, розвідники надр, люди, що освоювали цілині землі, вчені та мандрівники. Піонерами комунізму були борці за справу визволення трудящих, за побудову нового суспільства» [14]. Символи піонерської організації були також запозичені зі скаутської: червоний галстук замість зеленого, біла блуза замість зеленої, скаутські девіз «Будь готовий!» та відповідь на нього «Завжди готовий!», три пелюстки лілії скаутського значка в піонерському значку трансформувалися в три язички полум'я, три кінці піонерського галстука стали означати три покоління: піонерів, комсомольців і комуністів і т.п.

Символами піонерської організації були умовні позначення соціально-політичної ідеї, яка підкреслювала спрямованість діяльності організації юних піонерів. До них належали: найменування члена дитячої комуністичної організації – піонер, девіз піонера, урочиста обіцянка піонера, закони піонерів, прапор піонерської організації, дружина, загін,

червоний галстук, значок піонера, піонерський салют, почесне ім'я дружини або загону. Від скаутизму в роботі піонерської організації зберігалися форми роботи з дітьми (ігрові прийоми виховної роботи, організація дітей у загони, інститут вожатих, збори біля багаття тощо).

Піонерський рух відрізнявся від скаутизму такими ознаками: система носила всеосяжний державний характер і ставила за мету ідеологічну індоктринацію дітей та виховання їх громадянами, повністю відданими новій владі та інтересам держави.

Для тих, хто прагнув стати піонером, не існувало перешкод при вступі до лав організації. Більшість громадських діячів набували свій перший досвід в активній громадській роботі саме в піонерські роки.

Зауважимо, що піонерська організація 20-х рр. ХХ ст. функціонувала найчастіше як позашкільна форма організації дітей: при клубах, на підприємствах, за місцем проживання. Члени таких об'єднань активно включалися в соціальну діяльність дорослих, брали участь у боротьбі з безпритульністю і неграмотністю, у впровадженні культури в дитячий соціум тощо.

Спочатку піонерські об'єднання створювалися місцевими осередками РКСМ на підприємствах та установах. На території українських радянських земель перші дитячі об'єднання створювалися мляво та під різними назвами.

Однак, тоталітарна політика держави не могла допустити плюралізму в політичних поглядах, тому на II з'їзді КСМУ (1926 р.) ухвалили: «Рух робітничо-селянської молоді повинен бути єдиним і комуністичним. Єдиною формою є Комуністична спілка молоді України. Завдання КСМУ – вести боротьбу як із спробами дрібнобуржуазних елементів, груп і партій створити інші юнацькі молодіжні організації, так головним чином з уже існуючими організаціями» [14]. До середини 20-х років ХХ ст. в УСРР усі дитячі та молодіжні об'єднання було розформовано або знищено, окрім КСМУ й піонерії.

У 1921 р. під керівництвом комсомолу в різних містах України – Харкові, Києві, Вінниці, Катеринославі, Чернігові, Луганську, Юзівці, Одесі, виникали перші дитячі комуністичні осередки.

На відміну від РСФР, де основною ланкою освітньої системи була єдина трудова школа, в Україні на підставі декларації Наркомосу «Про соціальне захищення дітей», зроблено висновок про необхідність перенесення «центру уваги в шкільній справі з єдиної трудової школи на дитячий будинок» (1920 р.). Тодішній нарком освіти Г. Гринько роз'яснював сутність соціального виховання так: «Соціальне виховання в розвинутому вигляді є всезагальна організація дитинства, створення колективного життя всього дитячого населення. Це – не вихідна точка, а кінцева мета розвитку соціуму. Вона передбачає повне усунення розпорошеності дітей між індивідуалістичними сім'ями, що неможливе без організації соціалістичного господарства та зміни всього життя» [8, с. 164].

Тому висунута декларацією ідея «захисту дитинства», завданням

якого було взяти на облік усіх дітей до 15 років, використовувати всі засоби для забезпечення прав кожної дитини на матеріальне утримання, виховання, освіти, охорону здоров'я; забрати дитину «з вулиці», передати через розподільник до виховного закладу (боротьба з безпритульністю) та захистити права дитини, яка живе в сім'ї, але потребує соціальної допомоги. Для вирішення цих завдань було створено ряд відповідних установ: літні майданчики різних типів, які вилучали дітей «з вулиці»: дитячий садок, школа-клуб неповного дня, денний дитячий будинок, дитячий садок або школа повного дня, дитячі будинки, які мали забезпечувати повне влаштування дітей, їхнє харчування і навчання; дитячі містечка (об'єднані дитячі будинки), заклади та установи охорони дитинства (колектори, розподільники, приймальники), заклади для дефективних дітей тощо [8, с. 162].

В СРСР перші піонерські загони виникли в лютому 1922 р. 13 лютого 1922 р. на базі 16 друкарні на Красній Пресні відбулися перші піонерські збори, якими керував колишній скаут-майстер, комсомолец Михайло Стремяков. Наприкінці зими 1922 р. створення піонерських загонів спостерігаємо в усіх районах м. Москви.

2 лютого 1922 р. бюро ЦК РКСМ розіслало місцевим організаціям циркулярний лист про створення дитячих груп при комсомольських осередках. 4 лютого відповідне рішення було прийнято Московським комітетом РКСМ. З цією метою було створено особливе Бюро, одним із членів якого був колишній скаут-майстер Валеріан Зорін [14].

Вже 13 лютого цього ж року інший колишній скаут-майстер і член РКСМ 19-річний Михайло Стремяков організував загін «юних піонерів» у школі фабрично-заводського учнівства (фабзавучу) імені Н. Борщівського при колишній друкарні Машістова на Красній Пресні. Ця остання група зазвичай вважалася першим піонерським загonom. У квітні цього ж року під керівництвом М. Стремякова виходить друком перший номер піонерського журналу «Барабан», згодом він стає першим редактором газети «Піонерська правда» [5, с. 147].

2 березня при ЦК РКСМ було створено тимчасове Бюро дитячих груп для розробки статуту піонерської організації. 19 травня 1922 р. на Всеросійській конференції РКСМ було прийнято статут та рішення поширити досвід діяльності московських піонерів на всю країну. Цей день вважають днем народження піонерської організації. Прийнята резолюція свідчила: «Беручи до уваги нагальну необхідність самоорганізації пролетарських дітей, Всеросійська конференція доручає ЦК опрацювати питання про дитячий рух та реорганізувати в ньому систему «скаутизм». Ураховуючи досвід Московської організації, конференція постановила поширити цей досвід на інші організації РКСМ під керівництвом ЦК» [1, с. 167]. Було створено Бюро для роботи з дітьми у складі 7 осіб, з них 4 – колишні скаут-майстри [3, с. 38].

На території радянської України внаслідок постанови «Про піонерські організації» (травень 1922 р.) був організований перший

осередок юних спартаківців у м. Харкові в середині вересня 1922 р. в дитбудинку імені Комсомолу, члени якої називати себе членами дитячих комуністичних груп України. Організації «молодих спартаківців» в Україні утворювалися стихійно при дитячих будинках, потім вони перейшли до дитячих клубів, на фабрики й заводи. Наприклад, у м. Луганську в 1922 р. існувало 10 дитячих будинків, у кожному з яких виховувалося по 35–40 дітей, але діяльність цих установ не сприяла розвитку дитячої ініціативи, самодіяльності. Тому комсомольською організацією міста було прийнято рішення про створення в дитячих будинках осередків юних піонерів [9, с. 63].

У жовтні 1922 р. на V Всеросійському з'їзді РКСМ було прийнято рішення об'єднати всі піонерські загони в дитячу комуністичну організацію під назвою «Юні піонери імені Спартака».

21 січня 1924 р., в день смерті В. І. Леніна, рішенням ЦК РКСМ організації було присвоєно його ім'я, а в березні 1924 р. встановлено офіційну назву – Всесоюзна піонерська організація ім. В. І. Леніна [1, с. 89].

Кількість піонерорганізацій по всій країні швидко зростала. У резолюції Третньої Всеукраїнської наради в справі дитруху (1925 р.) наводилися дані про значне зростання піонерських організацій. Так, на 1 грудня 1924 року піонерія в Україні об'єднувала 200470 дітей, а вже через рік 350000 [1, с. 10].

У зв'язку з ростом чисельності піонерської організації та збільшенням кількості піонерів-школярів, у кінці 1924 р. ЦК ВЛКСМ затвердив Положення про роботу піонерського форпосту у школі, це стало причиною розповсюдження форпостів на всю територію СРСР. В Україні поширення піонерських форпостів припадає на період 1924–1925 рр.

Відповідно до Положення про піонерські форпости у школах від 20 листопада 1926 р. форпост – це «об'єднання учнів-піонерів та жовтенят даної школи з метою організованого проведення піонерського впливу на учнів і школу». Форпост організовувався в кожній міській школі, де було не менше трьох піонерів та жовтенят, які входили до загонів різних осередків ВЛКСМ. У сільських школах форпости створювалися за умови, що у школі навчаються піонери з декількох загонів різних осередків комсомолу [2, с. 42]. На чолі форпосту стояла рада з п'яти-семи осіб, на зборах форпосту обирали президію, яка разом з вожатим керувала поточною роботою форпосту [4, с. 125].

З часом чисельність учнів шкіл УСРР збільшувалася, відповідно, збільшувалася чисельність піонерів, тому піонерський форпост як форма організації дитячого руху почав втрачати свою ефективність. На заміну форпостів почали створювати піонерські бази (відповідно до «Положення про комуністичну дитячу організацію юних піонерів імені В. І. Леніна», прийнятого ЦК ВЛКСМ 9 червня 1928 р.) [2, с. 50].

Згадка про форпости як організаційну форму дитячого руху згодом знову з'являється в піонерському літописі, але вже як про позашкільну

форму виховання дітей за місцем проживання, які в сільській місцевості мали назву «хати сільських (або колгоспних) дітей» [7, с. 73].

При форпостах діяли гуртки різного спрямування, які об'єднували дітей за інтересами: хоровий, вишивальний, фотогурток, авіамодельний, ляльковий, кіногурток, військовострілецький, струнний, шахово-шашковий, художньо-скульптурний, гурток витівників, швейний, спортивний (волейбол, футбол, командні змагання між дворами) технічний [10 с. 67].

З метою фізичного виховання піонерів при форпостах створювалися так звані «зимові бази» (майданчики), а також проводилися зимові свята форпосту [12, с. 78].

У 1926–1928 рр. діяльність піонерської організації здійснювалася за принципом «конкретних завдань», тобто через залучення дітей до праці на користь суспільству. Принцип «конкретних завдань» передбачав сільськогосподарську та виробничу діяльність, роботу з «неорганізованими» дітьми, шкільну діяльність, дозвілля та його організацію та ін. Нова система спрямовувала діяльність піонерської організації на суспільно-корисні справи, зближувала інтереси дітей з навколишнім життям, враховувала їхні вікові можливості тощо [8, с. 162].

У кінці 20-х рр. була розроблена і введена в практику піонерської діяльності нова програма «До роботи по-новому». Зміст роботи в ній визначався декількома напрямками, серед яких провідним уважалася суспільно-корисна діяльність: допомога в індустріалізації країни, колективізації сільського господарства, боротьба за новий побут, трудове виховання, ліквідація неписьменності, економічний захист дітей і т.п. [8, с. 162].

Діяльність піонерської організації досліджуваного періоду була пронизана духом справжнього товариства між дітьми, дітьми та дорослими, ідеями справжнього колективізму, повагою до особистості та включала в себе виховну роботу, яка здійснювалася спільно з вожатими та була спрямована на розвиток громадської активності, колективізму та самодіяльності дітей і підлітків, на вирішення задач усебічного розвитку школярів у єдності зі школою, громадськістю та сім'єю шляхом забезпечення тісного зв'язку ідейно-політичного, трудового і морального виховання.

Бути членом піонерської організації було життєвою позицією дітей 20-х рр. ХХ ст. Загалом, у цей час вівся наполегливий пошук педагогічно ефективної системи діяльності дитячої організації. Незважаючи на труднощі та перешкоди, цей процес характеризувався результативними творчими знахідками у вирішенні таких важливих і складних виховних завдань, як розвиток громадянськості, патріотизму, почуття громадського обов'язку через залучення дітей до суспільно-корисних практичних справ, у трудове, виробниче й суспільно-політичне життя країни. Усе це збагачувало досвід соціального виховання дітей і сприяло формуванню

їхньої соціальної активності.

Отже, у 20-ті рр. ХХ століття дитяча піонерська організація перетворилася на потужну громадську організацію, що охопила маси дітей і підлітків. Система діяльності організації як форми масового суспільно-політичного виховання, заснованого на принципі авангардності піонерів серед неорганізованих мас дітей та підлітків, з усіма притаманними їм ціннісними аспектами і суттєвими недоліками, зростає до складової і невід'ємної частини процесу соціального виховання молодого покоління.

Діяльність піонерської організації крізь призму сучасності має багато складних та суперечливих моментів. У багатьох наукових дослідженнях акцентовано на негативних сторонах та згубному впливі тогочасної тоталітарної системи, провідником ідей якої була саме піонерська організація. Однак, основне завдання історико-педагогічного дослідження – переосмислення виховного досвіду дитячого руху з позицій сучасних педагогічних наук, що дасть змогу зібрати фактичний матеріал, оцінити та проаналізувати досягнення й недоліки дитячих організацій, тобто поповнити емпіричну базу проблеми історії дитячого руху, уникнути заангажованості в потрактуванні тих чи інших аспектів діяльності піонерської організації.

Подальшого вивчення потребують такі аспекти проблеми, як теоретико-методологічні засади історико-краєзнавчої діяльності піонерської організації України зазначеного періоду, вивчення аспектів суспільно-корисної діяльності піонерської організації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Всесоюзная пионерская организация имени В. И. Ленина : [Документы и материалы. 1920–1974 гг.]. – М. : Мол. гвардия, 1974. – 272 с.
2. Всесоюзная пионерская организация имени В. И. Ленина: документы и материалы / [общая ред. А. В. Федуловой; сост. В. Д. Шмитков]. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Мол. гвардия, 1981. – 304 с.
3. Гордин И. Г. Проблемы истории пионерской организации в советской педагогической литературе (Историограф. очерки) / И. Г. Гордин. – М. : Просвещение, 1982. – 176 с.
4. Гузарій А. І. У пошуках / А. І. Гузарій // Піонерія України. 1917–1941 рр. : збірник. – К. : Молодь, 1979. – С. 43–47.
5. Книга вожатого / [А. Бруднов, А. Будов, О. Газман та ін.] ; упоряд. А. О. Деркач, Г. П. Чубарова, Л. В. Яшуніна. – К. : Молодь, 1896. – 248 с.
6. Коляда Н. М. Педагогіка дитячого руху: історія становлення та перспективи розвитку / Н. М. Коляда // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць. – Вип. 30. – Умань, 2009. – С. 208–217.
7. Коляда Н. М. Піонерський форпост як провідна форма організації

- дитячого руху (20–30-ті роки ХХ ст.) / Н. М. Коляда // Історико-педагогічний альманах. – Умань, 2011. – С. 72–76.
8. Левківський М. В. Історія педагогіки : навч. посібник / М. В. Левківський. – К. : «Центр учбової літератури», 2011. – С. 162.
 9. Петришен О. Г. Дитячий рух як чинник колективного виховання школярів в Україні (20-ті роки ХХ століття) / Петришен О. Г. // Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlush/Ped/2012_1/9.pdf
 10. Серебряний Л. Піонерський форпост / Л. Серебряний. – К. : Видавництво ЦК КП(б)У «Комуніст», 1936. – 62 с.
 11. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / Сухомлинська О. В. – К. : А.П.Н., 2003. – 68 с.
 12. Шапошник П. Піонерський форпост / П. Шапошник. – К. : Молодий більшовик, 1936. – 126 с.
 13. <http://nikkka.ru/2pioner.shtml>
 14. <http://www.rian.ru/spravka/20070519/65737726.html>
 15. http://pidruchniki.ws/10300813/sotsiologiya/stanovlennya_organizovanogo_dityachogo_molodizhnogo_ruhu_naprikintsi_pochatku_xxi